

X.Sanoqulov, D.Xodiyeva.
M.Satbayeva

MEHNAT VA UNI O‘QITISH METODIKASI

“Tafakkur Bo‘stoni”
Toshkent – 2015

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI

X.Sanaqulov D.Xodiyeva

M.Satbayeva

MEHNAT VA UNI O‘QITISH METODIKASI

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi
tomonidan 5111700-Boshlang‘ich ta‘lim va sport-tarbiyaviy ish
bakalavr ta‘lim yo‘nalishi uchun o‘quv qo‘llanma sifatida nashrga
tavsiya etilgan*

Toshkent - 2015

UO‘K: 371.381(075)

74.263

M47

X.Sanaqulov

Mehnat va uni o‘qitish metodikasi [Matn]: Darslik / X.Sanaqulov
[va boshqalar] – Toshkent: Tafakkur Bo‘stoni, 2015. - 224 b.

КБК 74.263

Mazkur darslik pedagogika oliy o‘quv yurtlarining 5111700-Boshlang‘ich ta‘lim va sport-tarbiyaviy ish bakalavr ta‘lim yo‘nalishi talabalari uchun yaratilgan bo‘lib, unda mazkur fanning o‘quv va ishchi fan dasturidagi ma‘ruza va amaliy mashg‘ulot mavzular mazmuni ta‘lim texnologiyasi asosida tayyorlangan

Taqrizchilar: **M.Musayeva**, TVPKQTMOI dotsenti, p.f.n.
S. Boltaboyev P.f.n. dosent

ISBN - 978-9943-993-18-1

© “Tafakkur Bo‘stoni”, 2015

© X.Sanaqulov, 2015

© Ilm - Ziyo nashriyot uyi

KIRISH

Har qanday ijtimoiy jamiyatda yosh avlod ta'lim-tarbiyasi muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Ta'lim-tarbiyaning maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, uning rivojlanish yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadi komil insonni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy mustaqillikni qo'lga kiritgach, hayotning barcha sohalarida tub islohotlar olib borilmoqda. Islohotlar respublikaning rivojlanish va taraqqiyot yo'li deb e'tirof etilgan demokratik, insonparvar, huquqiy jamiyatni barpo etish uchun xizmat qiladi. Demokratik, insonparvar, huquqiy jamiyatni barpo etish vazifasi o'sib kelayotgan yosh avlod zimmasiga yuklatilar ekan, o'z o'rnida ularning ta'lim-tarbiyasini maqsadli amalga oshirishga bevosita jamiyat, oila va ta'lim tizimi birdek ma'sul.

Maktab ta'limining hozirgi bosqichida o'quvchilarni mehnatga tayyorlash, o'sib kelayotgan avlodning ta'lim va tarbiyasidagi eng zarur masalalardan biridir.

Darslikda har bir nazariy, amaliy mashg'ulotlarning mavzusi, unga tayyorlanish jarayonida talaba bajarishi lozim bo'lgan topshiriqlar, metodik ko'rsatmalar va eng muhim nazariy manbalar keltirilgan. Ushbu darslik 3ta bobdan iborat bo'lib, I-bobda mehnat ta'limining maqsad, vazifalari, mazmuni, shakl va metodlari nazariy bilimlar asosida ochib berilgan. II-bobda mehnat ta'limining dars turlari, o'qitish usullari unga qo'yiladigan talablar yoritilgan. III-bobda, hamda boshlang'ich sinflarda o'tiladigan dars ishlanmalari va ko'rgazmalardan foydalanish usullari ko'rsatilgan.

Darslik talabalarning mashg'ulotlarga tayyorlanishida foydalanishlari uchun ularning mustaqil ishlari uchun mo'ljallangan.

I bob. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MEHNAT TA'LIMIDAN NAZARIY BILIMLAR

Mavzu: Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limi va tarbiyasining vazifalari

Jamiyatimiz taraqqiyotining hozirgi bosqichi, mehnatning xarakteri va mazmuniga, insonni hayotga tayyorlashga yuksak talablar qo'yadi. Shunga ko'ra har bir kishini hayotga tarbiyalashda aniq o'zgarishlar qilishi lozim. Har bir o'quvchida zamonaviy ishchi shaxsining sifatlarini shakllantirish uchun maktabning boshlang'ich sinflarida va hatto ilgariroq maktabgacha muassasalarda, keyinroq maktabdan yuqori sinflardagi ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, keyinchalik kasb-hunar kollejarida o'z bilimlarini davom ettirishlari lozim. Butun kuch va qobiliyatlarini siyosiy bilim doiralarini kengaytirish, zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish va mehnatni har tomonlama uyg'unlashtira olishga o'rgatishdan iboratdir.

O'quvchilarni mehnatga tarbiyalash va kasbga tayyorlash vazifalari boshlang'ich sinflarda butun ta'lim va tarbiya tizimida hamda barcha o'quv predmetlari yordamida hal etiladi. Bu o'rinda mehnat darslari yetakchi rol o'ynaydi. Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limining ilk tushunchalari, malaka va ko'nikmalari mehnat darslarida shakllantiriladi.

Boshlang'ich maktabdagi mehnat ta'limining asosiy vazifalari mehnatga axloqiy, ruhiy tayyorlash va amaliy tayyorlash, o'quvchilarni boshlang'ich politexnik bilimlar bilan qurollantirishdan iboratdir.

Mehnatga axloqiy tayyorlash – o'zaro do'stona yordamni berishni, ijodiy tashabbuskorlik, tashkilotchilik qobiliyatlarini namoyish qilishni, mehnat kishilari va mehnat natijalarini hurmat qilishni o'rgatishdan iboratdir.

Mehnat ta'limi va tarbiyasini tashkil etishda jamoa asosidagi mehnatni uyushtirish muhim masalalardan biridir. Zero, jamoa ishtirokida o'tkazilayotgan mehnat jarayonida o'quvchilarda do'stlik, o'rtoqlik, o'zaro yordam va hamkorlik, jamoa mehnat samaralaridan quvonish kabi xislatlar tarbiyalanib boradi. Shuningdek, ularda tashabbuskorlik, tashkilotchilik, mehnatga ijodiy yondashish, jamoa manfaatini shaxsiy

manfaatdan ustun qo'yish singari axloqiy sifatlarning shakllanishiga poydevor qo'yiladi.

Mehnat jarayonida o'quvchilarda mehnat madaniyatining unsurlarini hosil qilib borish muhim talablardan biri sanaladi. Mehnat madaniyati - bajarilayotgan ishga ongli munosabatda bo'lish, uni ilmiy jihatdan to'g'ri tashkil etilishi (puxta rejalashtirish, vaqtdan unumli foydalanish), ish o'rnini ozoda tutish, mehnat (ish) qurollariga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, boshlangan ishni natijalash, uning samarali bo'lishiga erishishga yo'naltirilgan faoliyat ko'rsatkichidir. Mehnat madaniyati tushunchasi o'zida yana o'quvchining mustaqil harakat olib borishini, mehnat qilishi va dam olishini to'g'ri tashkil eta olishni ham aks ettiradi.

Mehnatga ongli munosabatni tarbiyalashning yana bir talabi o'quvchilarni ilm-fan, madaniyat, texnika va texnologiya borasidagi yangiliklardan boxabar etish, ularda mehnatga nisbatan qiziqishni hosil qilish, bu boradagi layoqat, qobiliyat va iqtidorlarini oshirib borishdan iborat

Mehnatga ruhiy tayyorlash – o'quvchilarning yoshiga mos keluvchi ongli va ijobiy xususiyatlarni tarkib toptirish, o'quvchilarning mehnat malaka va ko'nikmalarini egallashga qiziqishini shakllantirishdan iboratdir. O'qituvchining vazifasi o'quvchilarga yoshligidan boshlab mehnat malaka va ko'nikmalarini shakllantirish bilan birga o'quvchilarning mehnatga qobiliyatini shakllantirish, jamiyat rivojlanishi uchun ishlab chiqarishda qatnashish zarurligini tushuntirish juda muhimdir.

Mehnatga ruhiy tayyorlash o'quvchilardagi turli psixologik jarayonlarni rivojlantirishni va takomillashtirishni nazarda tutadi. Bular: sezib-anglash, psixomotor, emotsional-idrok, diqqat, xotira, taffakkur – mehnatning psixologik komponentlaridir.

O'quvchilarni mehnatga o'rgatishda uning ruhiy imkoniyatlarini nazarda tutib, hissiy bilish jarayonini takomillashtirish zarur. Bundan tashqari bolaning xotirasini o'stirish ham alohida ahamiyatga ega. Chunki, mehnat faniga oid materiallarni eslab qolish va amaliy ishlarni bajarish boshqa predmetlarga nisbatan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Barcha yangi asboblarni, materiallarni, amaliy ishlarning nomini bosh-

lang'ich sinf o'quvchilari predmetni ko'rib idrok etish bilan fikran biriktirib, tinglab o'rganadilar, tushunib oladilar.

O'qituvchi mehnat darslarida amaliy ishlarni tushuntiribgina qolmay, balki asosiy materiallar va buyumlar namunasini, asboblarni materialga ishlov berish usullarini, ish bosqichlarining izchilligini ko'rsatadi. Shu bois mehnat ta'limida eshitish, ko'rish xotirasi va harakatlanuvchi xotira muhim ro'l o'ynaydi. O'quvchilarda mehnat darsidan mehnat darsigacha yangidan-yangi bilim va ko'nikmalar mujassamlashib boradi, ularni esa anglash va xotirada saqlab qolish kerak.

Mehnat ta'limini to'g'ri tashkil etish o'quvchilarni qiyinchiliklarni yengishga, qo'yilgan maqsadga erishish yo'lida qat'iyat bilan mehnat qilish, boshlangan ishni chala tashlab ketmay, balki oxiriga yetkazishga o'rgatish lozim. Bu o'rinda o'quvchilarda ijobiy natijalar: mehnatdan quvonish, lazzatlanish va qoniqish hissiyotlarining namoyon bo'lishi juda muhimdir.

O'quvchilarni mehnatga amaliy tayyorlash. Boshlang'ich sinf mehnat ta'limida keng ma'nodagi mehnatning ilmiy asoslari haqida emas, mehnat ta'limning elementlari to'g'risida gap boradi. Bu o'quvchilarda mehnatning yutuqlariga nisbatan qiziqish uyg'onishiga yordam beradi. Politexnik bilimga ega bo'lish qo'yilgan mehnat vazifalarini bajarishda yordam beradi. Shuningdek, bu bilim kerakli amaliy ish bosqichlarini qanday va qaysi izchillikda amalga oshirish, qanday asboblarni qo'llash va uning sabablarini anglashga ko'maklashadi.

O'quvchilarni mehnatga amaliy tayyorlash mehnat ta'limining muhim omillaridan biridir. U o'zaro bog'langan bir nechta elementlardan: oddiy asbob va moslamalardan foydalana bilish, u yoki bu materialga ma'lum izchillikda ishlov bera olish, yo'l qo'yilgan xatoni o'z vaqtida aniqlash va to'g'irlay olish kabilardan tarkib topadi.

Mehnatga amaliy tayyorlashni faqat kerakli bilimlar bazasida amalga oshirish mumkin. U boshlang'ich sinflarda boshlang'ich politexnik bilimlarga asoslanadi. Mehnat ta'limining mazmuniga muvofiq o'quvchilar mazkur yosh uchun qulay bo'lgan materiallarga ishlov berish, qo'llaniladigan oddiy asbob va moslamalardan foydalanish malaka va ko'nikmalarini egallaydilar. Oddiy asbob va moslamalar maxsus asbob va moslamalarning bosh asosi hisoblanadi.

O'quvchilar ta'lim jarayonida va darsdan tashqari sharoitlarda mehnatning ijtimoiy jamiyatda tutgan o'rni va rolini, inson kamolotini ta'minlash omili ekanligini, shaxsning qobiliyati va iqtidorini mehnat jarayonida takomillashib borishini hayotiy misollar yordamida bilib olishlari lozim. Mehnat ta'limi va tarbiyasini tashkil etishda bugungi kunda an'anaviy va noan'anaviy shakllardan foydalanilmoqda. Xususan, mehnat bayramlari, ishlab chiqarish ko'rgazmalari, hashar, "Mohir qo'llar" tanlovi, "Quvnoq shahar ustaxonasi", "Yosh radio-texniklar to'garagi" va ijodiy markazlar faoliyati, shuningdek, ustozshogird an'analari asosida faoliyat olib boruvchi yakka tartibdagi kasb-hunar ta'limi va boshqalar.

Mehnat tarbiyasi to'g'ri yo'lga qo'yilgan ta'lim muassasalarida o'quvchilar maktabga kelgan dastlabki kunlardanoq o'zlarining yosh va psixologik xususiyatlariga mos mehnat faoliyatiga jalb qilinadilar. Bunda ular o'z-o'ziga xizmat qilish borasidagi eng oddiy yumushlarni bajaradilar (chunonchi, sinf xonasi ozodaligini saqlash, o'quv qurollarini ta'mirlash, kitoblarni yelimplash, o'quv anjomlarini darsga tayyorlash va hokazolar).

Mehnatga ruhiy, axloqiy va amaliy tayyorlash jarayonida o'quvchilarda mehnatsevarlik, mehnatni tashkil etish jarayonida intizomga bo'ysunish, maqsadni amalga oshirish yo'lida shijoat, qat'iyat ko'rsatish, axloqiy-irodaviy xususiyatlar tarbiyalanib boradi.

Mehnat ta'limi vazifalari haqida gapirilganda, o'quvchilarda mehnatsevarlik, mas'uliyat, intizomlilik, burch hissi, jamoatchilik hissinini tarbiyalashni tilga olmaslik mumkin emas. Shu bilan birgalikda mehnat odamlar tirikchiligining moddiy va ma'naviy ta'minotining vositasi, jamiyat taraqqiyotining eng muhim omilidir. O'quvchilarni barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida mehnat ta'limining roli ko'p qirralidir. Mehnat o'quvchilarning bilim olishiga intilishlarini qo'zg'atuvchi vositagina emas, balki uning manbayi hamdir. Mehnat ta'limi jarayonida o'quvchilarni aqliy jihatdan o'stirishda jismoniy va aqliy mehnatni almashtirib turish muhim ahamiyatga egadir. Biroq har qanday mehnat ham aqliy o'sishga yordam bermasligini unutmasligimiz kerak.

Mehnat ta'limi shaxsning eng muhim iroda va axloqiy sifatlarning

rivojlanishiga yordam beradi. Mehnat ta'limida mehnatga psixologik tayyorgarlik, mehnat faoliyatining to'g'ri motivlari tarbiyalanadi, shaxsning har bir ongli mehnatkash uchun zarur bo'lgan sifatlari shakllanadi.

Darslarning jihozlanganligi o'z mehnati uchun shaxsiy mas'uliyatni, mehnat madaniyatini tarbiyalashda katta ahamiyatga egadir. Agarda bolalar yomon jihozlangan sinfda, qo'pol, og'ir va yoshlariga nomunosib asboblardan shug'ullansalar ish natijalari ko'ngildagidek bo'lmaydi.

Agarda bola har bir qadamda tartiblilikka, aniqlikka rioya qilish lozimligiga ishonch hosil qilmasa, bolalarni mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalashda muvaffaqiyatga erishish haqida gapirish qiyin.

Mehnat malaka va ko'nikmalari u yoki bu mehnat jarayonida belgilangan tartibga va harakat izchilligiga rioya qilish kerakligini muntazam tushuntirib borish bilan birga bo'ladigan ko'p mashq qilishlar natijasida tarkib topadi.

O'quvchilar o'rtasida yo'lga qo'yilgan o'zaro yordam esa, ularda do'stlik, birodarlik, umumlashish, jamoatchilik kabi fazilatlarini tarbiyalaydi.

Savollar

1. Mehnatga axloqiy tayyorlash deganda nimani tushinasiz?
2. O'quvchilarning ish unumi qanday oshiriladi?
3. O'quvchilarda mehnat ko'nikmasi qanday hosil qilinadi?
4. O'quvchilarning aqliy o'sishida mehnatning ahamiyati.
5. O'quvchilarni aqliy o'sishida mehnatning ahamiyati?

Foydalanilgan asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalar ro'yxati.

Asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalar

1. Mavlonova R.A, Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P "Mehnat va uni o'qitish metodikasi" O'quv qo'llanma. 2007yil TDPU.
2. X.Sanakulov, D.Xodiyeva "Boshlang'ich sinflarda qog'ozdan amaliy ishlar" metodik qo'llanma 2012 yil T.:Ipak yo'li poligraf, 2012.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Ta'lim to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining Qonuni (Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. 1997 yil T., "Sharq" nashriyoti)
2. Kadrlar tayyorlash bo'yicha milliy dastur. (Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. 1997 yil T., "Sharq" nashriyoti)
3. Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P "Mehnat ta'limi" 2-sinf uchun darslik . –T.: Sharq, 2012
- 4 Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P "Mehnat ta'limi" 3-sinf uchun darslik . –T.: Sharq, 2012
5. Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P «Boshlang'ich sinflarda tabiiy materiallardan amaliy ishlar» o'quv-metodik qo'llanma 2009 yil. TDPU.

MUNDARIJA

	Kirish.....	3
I bob.	BOSHLANG'ICH MEHNAT TA'LIMI VA TARBIYASINING NAZARIY ASOSLARI.....	4
	Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limi va tarbiyasining vazifalari.....	4
	Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limining mazmuni	8
	Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limining maqsad va vazifalari.....	15
	Mehnat ta'limining shakl va metodlari.....	21
	Boshlang'ich sinf mehnat darslarida qo'l mehnatidan ish turlari.....	28
	Boshlang'ich sinflarda mehnat darsining olib borilishi.....	33
	Mehnat darslarida o'quv jarayonini tashkil etish.....	37
	Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limidan amaliy ishlar....	41
	Boshlang'ich sinf mehnat darslarida iqtisodiy tushunchalari shakllantirish.....	46
	Mehnat darslarida ish unumini oshirish texnologiyasi.....	50
	Boshlang'ich sinf mehnat ta'limida sinfdan tashqari ishlar.....	54
	Mehnat ta'limida applikatsiya ishlarini bajarilishi va uning turlari.....	58
	O'quvchilarni mehnat tarbiyasida tarbiyasida mutafakkirlar merosidan foydalanish.....	65
	Boshlang'ich mehnat ta'limi va tarbiyasida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishga innovatsion yondashuv.....	70
II bob.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA MEHNAT TA'LIMI DARSLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI.....	78
	Boshlang'ich sinf mehnat darslarini tashkil etish texnologiyalari.....	78

	Qog'oz va karton bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi.....	80
	Applikatsiya va mozaika bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi.....	92
	Turli va tabiiy materiallar bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi.....	95
	Plastilin bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi.....	105
	Gazlama va ip bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi.....	108
	Yumshoq o'yinchoq yasash darslarini tashkil etish metodikasi.....	111
	Loyihalashtirish va modellashtirish ishlari darslarini tashkil etish metodikasi.....	114
III bob	BOSHLANG'ICH SINFLARDA MEHNATDAN AMALIY ISHLAR.....	118
I bo'lim	<i>QOG'OZ VA KARTON BILAN ISHLASH.....</i>	118
	Ish joyini to'g'ri tashkil etish va texnika xavfsizlik qoidalari.....	118
	Qog'oz va kartonga ishlov berish texnologiyasi.....	121
	Qog'ozni buklash usulda maketlar yasash texnologiyasi.....	124
	Qog'oz va kartondan turli ko'rgazmali materiallarni tayyorlash texnologiyasi.....	141
	Kvilling usulida tabriknoma tayyorlash texnologiyasi.....	146
II bo'lim.	<i>TURLI VA TABIIY MATERIALLAR BILAN ISHLASH..</i>	149
	O'quvchilarni tejamkorlikka o'rgatish. Chiqindi idishlaridan turli buyumlar yasash texnologiyasi.....	149
	Chiqindi materillaridan choynak tagligini yasash texnologiyasi.....	151
	Geometrik figuralardan predmetli applikatsiyalar yasash texnologiyasi.....	153
	Applikatsiya usulida bayram tabriknomalarini tayyorlash texnologiyasi.....	157
	Turli materiallardan hajmdor gullar yasash texnologiyasi.....	159
	Barglardan qurish-yasash texnologiyasi.....	161

	Tabbiy urug'lardan applikasiya yasash texnologiyasi.....	165
	Xona o'simliklarini parvarish qilish. Gullarni ko'chat qilib ko'kartirish texnologiyasi.....	168
	Mutafakkirlar merosida mehnat tarbiyasi. Kasbga yo'naltirish oid o'yinlarni tashkil etish metodikasi.....	171
	Ish fartugini tikish texnologiyasi.....	175
	Tugma qadash texnologiyasi.....	176
	Qog'ozdan mozaika yasash texnologiyasi.....	178
	Tuxum po'chog'idan mozaika yasash texnologiyasi.....	180
	Fasllar mavzusida applikasiya tayyorlash texnologiyasi.....	182
	Pape-mashe bilan ishlash texnologiyasi.....	186
	Kartondan rasm ramka yasash texnologiyasi.....	189
	Qog'oz va kartondan guldori tayyorlash texnologiyasi.....	191
	Turli materiallardan hajmdor o'yinchoqlar yasash texnologiyasi.....	194
	Turli materiallardan dan archa bezaklarini yasash texnologiyasi.....	197
	Plastilindan oshxona jihozlarini yasash texnologiyasi.....	200
	Plastilindan turli o'yinchoqlar yasash texnologiyasi.....	202
III bo'lim.	GAZLAMA VA IP TURLARI BILAN ISHLASH.....	204
	Ipdan choklarni tikish texnologiyasi.....	204
	Ipdan turli o'yinchoqlar yasash texnologiyasi.....	206
	Gazlamadan va turli materiallardan yumshoq o'yinchoqlar yasash texnologiyasi.....	208
IV bo'lim.	TEXNIK MODELLARNI QURISH VA YASASH.....	212
	Kartondan harakatlanuvchi texnik modellarni qurish-yasash texnologiyasi.....	212
	Turli materiallardan svetafor maketini qurish-yasash texnologiyasi.....	215
	Foydalanilgan asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalar ro'yxati.....	220